

מדוע חזבאללה ואיראן הופתעו מפעולות ישראל? – תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל

האם הם היו ב"קונספציה" שלפיה הם כפו על ישראל את תפיסת המלחמה שלהם, וזו הקשתה עליהם להסתגל למציאות הגלויה שבה ישראל שינתה את תפיסתה כדי המלחמה?

תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, ראש תחום מחקר במרכז דדו

תקציר

המאמר מנסה להציע הסבר נוסף, לעובדה שחזבאללה ואיראן הופתעו מהמכות המקדימות של ישראל על אף שהן היו תוך כדי עימות מתמשך ולא בגדר מתקפת פתע. המאמר מציע השערה לפיה שני אויבים אלה, אשר תפיסת המלחמה שלהם מבוססת על רעיון "ההתנגדות", הכולל הרתעה תוך כדי עימות כדי לצמצם האפשרות להסלמתו, תגובתיות, הדדיות (שמירת "כללי משחק") וכדומה – הבינו והניחו כי עקב ההרתעה הבסיסית שהם ייצרו, ישראל נאלצה לאמץ את דרכי פעולתם (מב"ם, "מתחת לסף המלחמה", אי רצון בהסלמה). "הקונספציה" שלהם, הקשתה עליהם להבין ולהשתנות במהירות המתאימה, אל מול העובדה הגלויה, כי ישראל "חזרה" לתפיסה ההיסטורית של מלחמות מכריעות המתחילות במתקפת פתע.

מבוא

חזרת "מתקפת הפתע" לשולחן הדיונים הישראלי אחרי מתקפת ה-7 באוקטובר 2023 – ברורה. מלחמת "חרבות ברזל" שהתחילה באותו יום, התפתחה לזירות נוספות, בדגש על הלבנונית והאיראנית. בשתי אלה, התרחשו תהליכים דומים: בין ישראל ובין חזבאללה התפתחה מערכה מוגבלת (סוג של "מלחמת התשה") שהחלה ב-8 באוקטובר ונמשכה לאורך 11 חודשים, תוך דינאמיקה של הסלמה איטית ביוזמת ישראל, אך תוך כדי שמירה על "כללים" של "צבא מול צבא", טווחי פעולה, אמצעי לחימה ועוד. מתוך מצב זה, פתחה ישראל בסוף יולי 2024 בסדרת מהלומות מפתיעות, שהוציאו את חזבאללה משיווי משקל והביאו להכרעתו; בין ישראל ואיראן התפתח עימות שהיו לו שני שיאים (לפני פתיחת מבצע "עם כלביא"): באפריל 2024 הרגה ישראל בכיר איראני בסוריה, בתגובה תקפה איראן ישירות את ישראל בעוצמה רבה, וזו הגיבה בצורה מדודה מאוד. בסוף יולי 2024 התנקשה ישראל ברמטכ"ל חזבאללה ובמנהיג חמאס איסמעיל הניה בטהראן. איראן השתתה את תגובתה. ב-27 בספטמבר התנקשה ישראל בנצראללה. בתגובה משולבת לארועים הקודמים, ירתה איראן ב-1 אוקטובר טילים רבים, וישראל הגיבה בעוצמה גדולה יותר, אך עדיין מדודה. ב-13 ביוני 2025 ישראל פתחה במכה מקדימה על איראן והמשיכה במערכה רחבה להשמדת תשתיות הגרעין, מפקדים בכירים, יכולת ירי טק"ק ויכולות צבאיות נוספות. השאלה היא מדוע לא השכילו ההנהגות המדיניות והביטחוניות של חזבאללה ושל איראן לזהות את הנכונות הישראלית לפתוח במכה מקדימה אגרסיבית, כפתיח ל"מלחמה הכרעתית"? המושג 'מלחמה הכרעתית' שבו אעשה שימוש במאמר זה, אין משמעותו שמטרות המבצעים ("חיצי הצפון", "עם כלביא") היו הכרעת האויב, אלא שדפוס הפעולה היה רחב היקף, אגרסיבי, התבסס על רצף מהלומות ובסופו של דבר ההישגים היו פירוק יכולת הלחימה האפקטיבית של האויב. אתחיל בניתוח סיבות מתחום ההרתעה – ניתוח שגוי של מורתעות ישראל, ושל מודיעין – פערי מידע, זרימת מידע, הטיות תפיסתיות וכדומה. לב המאמר הוא הסבר נוסף, המהווה מכנה משותף בין המקרים (למרות הבדלים משמעותיים ביניהם בהקשר האסטרטגי ובאופן התפתחות הלחימה), ויסודו השערה בת שני שלבים: א. בשנים האחרונות איראן וחזבאללה פיתחו הבנה כי עקב יצירת מאזן הרתעה מול ישראל, זו נאלצה לאמץ את תפיסת המלחמה שלהם שביסודה הימנעות מעימות כולל ופעילות מתחת לסף המלחמה הרחבה/הכוללת; ב. הקושי שלהם להשתחרר מהבנה זו, כאשר ישראל שינתה תוך כדי מלחמת "חרבות ברזל" את תפיסתה ואת דפוסי פעולתה ו"חזרה לעבר" של

חתירה למלחמות הכרעה, תרם לכך שגם אם הם הבינו את השינוי בצד הישראלי וניסו להשתנות בהתאם, הם לא הספיקו לעשות כן והופתעו.

הסברים מתחום ההרתעה והמודיעין

לגבי חזבאללה, נראה כי נצראללה חשב כבר כמה שנים ועד לרגע מותו שישראל מורתעת מפני פתיחה במלחמה בהיקף מלא, לאור הערכתו את הבנת ישראל את עוצמת הנזק שהוא יכול ליצור בעורף הישראלי באמצעות מערכי האש של ארגונו. ראשית, תפיסה זו הוכחה בפועל לאורך שנים כאשר בין 2006 ל-2023, פעלו שני הצדדים לאור "משוואות" – שישראל לא חרגה מהן, הועצמה עקב מעורבותו המוצלחת של חזבאללה במלחמה בסוריה, ועוד יותר, כאשר כוח רצ'ואן הלך ונבנה מול עיניה של ישראל ללא שזו עושה פעולה מניעתית כוחנית (עיקר המענה היה תלונות לכוח האו"ם). מה שהמחיש בעיני נצראללה עוד יותר את עליית מורתעות ישראל, היה סדרת האירועים הבאים במהלך 2023, עליהם ישראל הגיבה באופן רפה: 13 במרץ – אירוע המטען במגידו; 6 באפריל (פסח) – ירי רקטות בידי חמאס משטח לבנון; 21 ביוני – הקמת שני אוהלים בהר דב (אח"כ פינוי אחד); 12 ביולי – חציית גבול של חמושים בהר דב; ספטמבר – ניסיון התנקשות בשר הביטחון לשעבר משה (בוגי) יעלון.

שנית, בראשית המלחמה, ייתכן שהדיווחים בתקשורת כי היו כאלה שהמליצו בפתיחת המלחמה לפתוח במלחמה נגד חזבאללה, אך אפשרות זו נפסלה, עודדה אצל נצראללה קו מחשבה זה. נוספה על כך, ההגדרה של הצפון כזירה משנית, וכנגזרת מכך התייחסו של העימות בתוך מה שנקרא אצלנו ואצלו "מערכה מתחת לסף המלחמה" לאורך 11 חודשים. מאפייניה כללו הקפדה של שני הצדדים לפגוע רק במרכיבים צבאיים, תיחום של המרחב לדרום לבנון וצפון ישראל, המגבלות שהטיל הנשיא ביידן על ישראל וניסיונות התיווך של נציג הממשל האמריקאי הוכשטיין ועוד. כל אלה, הביאו את נצראללה לחשוב כי ישראל אינה מסלימה כי היא ממשיכה להיות מורתעת מארגונו ומקווה להגיע להסדרה ללא הרחבת המלחמה (ונראה כי הוא צדק, עד לנקודה מסוימת).

יש לציין כי חזבאללה ניסה בתחילת המלחמה להפעיל "פרוקסי" בדמות פלסטינים, שנשלחו לביצוע פעולות חוצות גדר בתחילת המלחמה, כדי להימנע ממצב אפשרי של הכרזת מלחמה מצד ישראל עקב חציית אנשי חזבאללה את הגבול (ישראל לא הסכימה להפרדה זו, ופעלה ישירות נגד חזבאללה). המצב הכללי, שבו תושבי הצפון הישראלי מפונים ויש התגוששות מוגבלת באש של "צבא מול צבא", היה נוח לנצראללה, אם כי יותר ברמה האסטרטגית מאשר ברמה הטקטית, שבה הוא המשיך לספוג אבדות ואובדן אמצעים, והוא תרם כנראה לתחושת הביטחון שלו כי הוא שולט ב"גובה הלהבות".

מה שלא כל כך ברור, הוא מדוע סדרה של אירועים בקיץ-סתיו 2024 לא שינו את תפיסת האיום שלו. המרכזיים היו: חיסול מפקד יחידת נאסר ב' 11 ביוני; חיסול מפקד יחידת עזיז ב' 3 ביולי; חיסול הרמטכ"ל שוכר ב' 30 ביולי בתגובה להרג הילדים במגידו שאמס. חיסול זה העיד לא רק על נכונות ישראלית להסלים אלא גם על עומק החדירות המודיעינית לתוך ארגון חזבאללה, אך נתפס כנראה כמהלך חד-פעמי; ב' 25-26 באוגוסט, כאשר ישראל זיהתה הכנות לירי רחב של חזבאללה היא ביצעה מכת מנע רחבה למדי על משגרי רקטות ועל טילים נייחים, בכלל זה רקטות וטילים ארוכי טווח, והמשיכה אחר כך לפגוע בהם; ב' 17 בספטמבר פרסם משרד ראש הממשלה כי "הקבינט המדיני-ביטחוני עדכן הערב את מטרות המלחמה, כך שיכללו את הסעיף הבא: השבת תושבי הצפון לבתייהם בבטחה. ישראל תמשיך לפעול בפועל למימוש מטרות זו" (משרד ראש הממשלה, 2024) – "סימן מעיד" לגבי כוונות ישראל; באותו יום בוצע פיצוץ הביפרים ויום למוחרת פיצוץ מכשירי הקשר; ב' 19 בספטמבר התנקש צה"ל באיברהים עקיל, מפקד מערך המבצעים של חזבאללה ובצמרת כוח רצ'ואן שהיו עימו. ב' 23 בספטמבר הודיע דובר צה"ל בערבית לתושבי דרום לבנון להתפנות צפונה, מכיוון שצה"ל עומד לתקוף משגרי רקטות בשטחים מיושבים, וצה"ל תקף אותם באופן מאסיבי – "סימן מעיד" ברור ומובהק לכוונות ישראל (והמשיך בתקיפתם ביממות הבאות); היו עוד חיסולים ופעולות נגד מערכים שונים עד ל' 27 בספטמבר, שבו חוסל מנהיג הארגון חסן נצראללה.

לאור השתלשלות העניינים, אמור היה נצראללה להבין מעבר לכל ספק, לפחות החל מה' 17 בספטמבר, כי ההרתעה שלו את ישראל אבדה, כי הארגון חדור מודיעינית עד לצמרתו וסודותיו הכמוסים ביותר, וכי הוא נמצא בפועל במצב של סכנת מלחמה כוללת, שכבר החלה, שבה עליו להפעיל את כל האמצעים העומדים לרשותו נגד ישראל. מכיוון שנצראללה לא פתח במלחמה

כוללת, נראה כי שיקולי מאזן ההרתעה שלו מול ישראל היו מרכיב אחד בקבלת ההחלטות והיו מרכיבים אחרים שהיטו את הכף נגד פעולה כזו.

לגבי קבלת ההחלטות האיראנית, הציע לאחרונה פרופסור אורי בר־יוסף (בר־יוסף, 2025) כי זו שגתה שגיא יסודית בחישובי מאזן ההרתעה מול ישראל. פעולותיה של ישראל לחיסול איראנים בכירים בשגרירות איראן בסוריה ואחר כך איסמעיל הניה בטהרן, נראו כנראה בעיני האיראנים לא כירידת מורתעות ישראל, אלא שגיאות ישראליות בהערכת נכונות איראן לפעול בתקיפות במענה להן. ייתכן שמה שחזק את התפיסה האיראנית היו הפעולות של ישראל אל מול תקיפות שהיו בפועל שינוי היסטורי ביחס לדרך הפעולה העקיפה האיראנית. אמנם הפעולות הישראליות הסלימו ככל שאיראן הסלימה, אך הן היו מדודות מאוד ביחס לתקיפות האיראניות רחבות ההיקף. בשקלול הפעולה האיראנית והתגובה הישראלית, ייתכן כי האיראנים האמינו שהרתעת ישראל אף התחזקה עקב האגרסיביות המפתיעה שלהם והיקף הירי, למרות מגבלותיו אל מול קואליציית ההגנה.

גם אם זה נכון, הרי שמה שהיה אמור לערער את תחושת הביטחון האיראנית בהרתעה שלה מול ישראל היה הכרעה בפועל (איבוד יכולות ואיבוד רצון הלחימה) של ארגון חזבאללה לקראת סוף 2024, שהיווה עד אז יסוד מרכזי בהרתעת ישראל מתקיפת איראן. כך גם, אם כי במידה פחותה, נפילת משטר אסד ב־8 בדצמבר 2024. כמו כן, רצף של חיסולי מדענים בכירים בעבר, יחד עם המחשת חדירות מערכי ההגנה האיראניים בשתי תקיפות התגובה הישראליות (והצלחת ההגנה נגד מתקפות הטילים והכטב"מים), אמורים היו ליצור הבנה באיראן כי לישראל יש יכולות פגיעה בה, שמצמצמות את מורתעותה. בחודשיים שלפני מתקפת הפתע היו גם שיקולים אחרים – המשא ומתן עם האמריקאים על מתווה הסכם גרעין חדש, שהיה מלווה ב"איום" אמריקאי על ישראל לא לפעול כל עוד יש סיכוי להסכם; אך מצד שני, הצהרות פומביות של ישראל כי היא מתכוננת לפעולה נגד מתקני הגרעין אם לא יהיה הסכם כזה.

לאור כל האמור, יש להניח שהערכת איראן את מאזן ההרתעה השתנתה, ואולי גרמה לה להתחיל לחשוב כי ישראל עומדת לתקוף אותה, אך עקב ה"עוגנים" התפיסתיים שיתוארו בהמשך, ההשתנות האיראנית הייתה איטית. בתוך כך, לא ברור מה הייתה מידת ההיכרות של הצמרת הביטחונית והמדינית של איראן עם ישראל, או שהיא הסתמכה באופן "עיוור" על הערכות נצראללה כמומחה של הציר לישראל. ייתכן שלאחר שזה חוסל, היא איבדה משענת פרשנית זו, מה שהקשה עליה לפענח את כוונותינו. בעיות אחרות, היו אולי אצל המפקדים ומקבלי ההחלטות האיראניים – הערכת יתר של יכולות איראניות בתחומי הגנה אווירית, ירי טק"ק, מוגנות אתרי גרעין, או מתחום של הערכת חסר של היכולת הישראלית מול יכולות אלו.

מתחום המודיעין, ניתן להניח שהיו גם בעיות "קלאסיות" מהסוגים המוכרים אצלנו ובכל העולם: פערי מידע, הטיות חשיבה מסוגים שונים, כמו אשליית ודאות ואשליית היכרות עמוקה עם ישראל, "חשיבת יחד" (אולי חמורה יותר בארגונים סמכותניים וריכוזיים מאשר במנגנוני מודיעין במדינות דמוקרטיות), זרימת מודיעין בתוך ובין גופי מודיעין, ובין גופי המודיעין של איראן ושל חזבאללה, ובעיות הנובעות מהאינטראקציה בין המודיעין ומקבלי ההחלטות. לא ברור האם בשני ארגונים אלו היה קיים פלורליזם ארגוני בהקשר הערכות מודיעין (לדוגמה, בין מודיעין חזית הדרום של חזבאללה לבין מטה המודיעין של הארגון), גופי "איפכא מסתברא", צוותים אדומים, "מודלי התרעה" מפני הפתעה ישראלית וכדומה. אם בעתיד נדע יותר על תהליכי המודיעין של חזבאללה ואיראן, ייתכן שמקומו של מרכיב זה בהסבר הכולל יגדל. מאמר זה, מתמקד כאמור בהסבר אחר.

הסבר חלופי – התפתחות קבעון תפיסתי

ההסבר המוצע: השילוב בין הבנת איראן וחזבאללה כי אילצו את ישראל לאמץ את תפיסת המלחמה שלהם, ובין שקיעתם תוך כדי המלחמה ב"אזור הנוחות" הזה, הקשה עליהם להסתגל לשינוי דרמטי בתפיסת המלחמה הישראלית תוך כי המלחמה – חתירה למערכה הכרעתית הכוללת מכה מקדימה.

תפיסת המלחמה היא הגישה העקרונית של מדינות ושל צבאות לתופעת המלחמה. לעיתים גישה זו נקראת 'דוקטרינה' אך מושג זה מעט מצמצם בעיניי. לצורך ההמחשה – תפיסת המלחמה ההיסטורית של ישראל הייתה הרתעת האויב מעימות, ואם נדרש – העברת המלחמה לשטח האויב והכרעתו במהירות האפשרית, בעיקר באמצעות פעולות מהאוויר וקרבות שיריון. הגישה הישראלית הייתה מקרה מייצג של מה שכינה ההיסטוריון הצבאי האמריקאי ויקטור דיוויס הנסן בספרו משנת 2009 "the western way of war" (בעברית – "נצחון המערב") – שאיפה של מדינות

דמוקרטיזציה למלחמת הכרעה מהירה, שבה ממצה החברה את משאביה החומריים כדי להפעיל כוח הרס מירבי בזמן קצר ולהביא לסיום מהיר של המלחמה. נראה היה שישראל זנחה בעשורים האחרונים גישה זו לטובת מבצעים מוגבלים ומב"ם, אך היא חזרה אליה, גם אם באופן בלתי מוצהר, תוך כדי המלחמה. כנראה, בלי שחזבאללה ואיראן הבינו זאת בזמן הנדרש להם כדי להשתנות בהתאמה.

לפני שאפרט את תפיסת המלחמה של איראן ושל חזבאללה, יש לציין כי היא נשענת על היבטים רחבים יותר של מאפייני הזהות ושל תפיסת העולם השיעית המשותפים לאיראן ולחזבאללה. אלו כוללים את תחושת הקורבנות ההיסטורית, תפיסת הזמן השיעית – שלפיה הצלחת השיעים תהיה בעימות מתמשך בטווחי זמן היסטוריים (ובכלל זה הציפייה לחזרת ה'מהדי' לעולם לאחר שיווצרו התנאים לכך), ולכן לא נדרש למהר בפעולה או בהחלטה, והרכנת ראש מפני ההגמוניה הסונית שעברה שינוי בעשורים האחרונים לתפיסה של הגמוניה אזורית איראנית והגמוניה חזבאללאית בלבנון. קיימים כמובן גם הבדלים. כפי שטוען ר', סגן ראש אגף במשרד רוה"מ, גורמים המעצבים את התפיסה האסטרטגית האיראנית הם: המורשת האימפריאלית הפרסית, המסורת השיעית, תחושת ההשפלה והפגיעות שחוותה מצד מעצמות קולוניאליות במאות השנים האחרונות, המהפכה השיעית: הפצתה ושלטון אנשי הדת, ורעיון ההתנגדות (שיפורט מיד). בתפיסה האיראנית קיימים היבטים, שיש להם מקבילות לאלו הישראליות, כמו תחושת בידוד, רדיפה ואיום קיומי – אשר עיצבו בהן דפוסי הסתמכות עצמית על תעשיות ביטחוניות מגוונות, חתירה לעומק אסטרטגי באמצעות פרוקסי ופיתוח יכולת הרתעה "שוויון" – גרעין (ר', 2025).

גם אצל חזבאללה ניתן לזהות דפוסים דומים, לפחות בשנים האחרונות, אם כי בצורה אחרת – במקרה של חזבאללה הנשק שובר השוויון הוא טילים מדויקים וטק"א, והעומק הוא אופרטיבי – הרחקת אתרי שיגור טילים מן החזית. הבדלים קיימים גם באירועי מורשת מעצבים, בין איראן (מורשת האימפריה הפרסית, המהפכה, מלחמת איראן-עיראק) לחזבאללה (הדיכוי של העדה בלבנון, הלחימה ברצועת הביטחון ומלחמת לבנון השנייה). עדיין, כפי שאציג מטה – תפיסת המלחמה של שתי הישויות השיעיות דומה למדי.

מזכ"ל חזבאללה, השייח' נצראללה לצידם של מנהיגה העליון של איראן, האייתוללה ח'אמנאי (שמאל), ומפקד כוח קודס, סולימאני (ימין), בשנת 2019. איראן וחזבאללה הופתעו והתקשו להסתגל עקב דבקות בתפיסה שישראל נאלצה לאמץ את דפוסי הפעולה שלהם (מקור: ויקיפדיה).

המקבילה האיראנית והחזבאללאית של תפיסת המלחמה הישראלית שצוינה מעלה, נדונה לא מעט בספרות. אעשה כאן שימוש בספרו של דניאל סובלמן שיצא באמצע 2025, "ציר ההתנגדות – הרתעה אסימטרית וכללי משחק בעימותים הנוכחיים במזרח התיכון" (Sobelman, 2025), המתאר באופן כולל את הגישה של השותפות ב"ציר ההתנגדות" לעימות, ואחר כך באופן מפורט יותר את יישומה באיראן, בחזבאללה, בתימן, בחמאס ועוד.

התפיסה של תופעת המלחמה היא של עימות כוחני (מדיני וצבאי) כמצב מתמשך וארוך טווח, שבו קיימות עליות וירידות, השתנות והסתגלות, אך ללא ניסיון להכרעה פיזית באמצעות מלחמה

בהיקף מלא, ומתוך אמונה שבתהליך מתמשך (בטווחי זמן היסטוריים), נחוש וסבלני, היריב יתמוטט לתוך עצמו, ככל הניתן והנדרש בדחיפת איראן וחזבאללה. יסודה של תפיסה זו היא בהכרת חולשת איראן וחזבאללה מול אויביהן, והימנעות ממצב שבו היריב החזק, יחליט כי הוא מפעיל את מלוא עוצמתו מולם ("גישת המערב").

שתי אמירות שמביא סובלמן ממחישות מצוין גישה זו, ואת רתיעתה ממהלכים מכריעים. הראשונה, היא תיאור ראיון של חסן נצראללה ל־Al Mayadin, ב־4 בינואר 2018:

"המטרה שלנו היא לא מלחמה... יש הבדל בין התנגדות למלחמה... הבחירה הבסיסית שלנו לא היא מלחמה קלאסית." הלוגיקה הסיבתית של אסטרטגיית ההתנגדות טוענת כי בטווח הארוך, הצטברות העלויות תוביל בסופו של דבר את השחקן החזק יותר לסגת. הוא ציין, "הזמן הוא גורם חשוב, כמו גם שחיקת האויב, ניצול הנסיבות והצטברות הישגים וניצחונות." במקום פרץ אלים אינטנסיבי, נצראללה הסביר, ההתנגדות, כמו מלחמת גרילה באופן כללי, דורשת זמן. בהתבסס על הדוגמה של הלחימה של חזבאללה עם ישראל בדרום לבנון בין 1982 ל-2000, טען נצראללה שה"הישגים המצטברים" של חזבאללה בסופו של דבר הובילו לתבוסה האסטרטגית של ישראל (Sobelman, 2025, P. 18).

השנייה היא תיאור ראיון שנתן קאסם סולימאני ב־1 באוקטובר 2019 לאתר של המנהיג העליון חמנאי, ובו תיאר את התנהלותו המצוינת של חזבאללה במלחמה ב־2006.

"בדרך כלל, יש הרבה חיפזון במלחמה... לפעול לפני שאבדה ההזדמנות... חזבאללה הפתיע ובלבל את האויב בכל שלב עם כלי חדש או פעולה חדשה. הם לא היו חושפים את כל הקלפים שלהם בבת אחת." בהתייחסו לדו-שיח ההרתעה של חזבאללה [מול ישראל] בזמן מלחמה, ציין סולימאני כי לנצראללה "היה ביטוי עבור האסטרטגיה הזו", והסביר שהוא "התקדם שלב אחרי שלב. הוא היה אומר שהשלב הבא הוא חיפה, השלב שאחריו הוא מעבר לחיפה, ואז שני שלבים אחרי שלב חיפה." (Sobelman, 2025, P. 25).

סולימאני תיאר את המרכיב התפיסתי שסובלמן מכנה "הרתעה תוך כדי מלחמה" – מזעור הסכנה שהאויב יסלים מעבר ליכולת העמידה של איראן וחזבאללה, באמצעות התנהלות מדודה בשלבים. מרכיבים נוספים של תפיסת המלחמה של איראן ושל חזבאללה מפורטים אצל סובלמן וגם במחקר של אוניברסיטת המרינס על התרבות האסטרטגית של איראן. בפסקה "דרך המלחמה של משמרות המהפכה האיראניים", מופיעים המרכיבים הבאים – Indirection, Ambiguity, and Strategic Patience – הימנעות מעימות ישיר והעדפה לפרוקסי, אמצעים בלתי קונבנציונאליים לעיתים רחוקים ממקום העימות ללא לקיחת אחריות (פיגועים בחו"ל נגד מתקנים יהודיים/ישראליים), פעולה שקשה לקשרה לאיראן (נגד מתקן המרינס בבירות ב־1983), משיכת זמן באמצעות נסיגות בתהליכי הסכמי גרעין, מסמוס התנגדות פנימית למשטר, הארכת העימות בין ישראל לחזבאללה ולפלסטינים כדי להתיש את ישראל ועוד.

עוד מציין המסמך כי גישת הפעלת הכוח האיראנית מתאפיינת בהדדיות (Reciprocity) המוכרת לנו כ"משוואות" ובתגובתיות, ולא ביוזמה. דוגמאות לתגובתיות הן פעולותיה של איראן מול תשתיות הנפט העיראקיות, ירי על בגדד והפעלת נשק כימי, רק אחרי שעיראק יזמה פעולות דומות מול איראן (Eisenstadt, 2015). גרינברג מדגיש כי בפרסית אין מילה ייעודית ל"הרתעה", וכי בפועל המושגים הגנה והרתעה משולבים זה בזה, ובתוך כך, במנגנון ההרתעה קיים משקל גדול לפעולות תגמול מול תוקפנות האויב (Grinberg, 2012) – בשונה מפעולה יוזמה. אטען כי מאפיינים אלו קיימים גם אצל חזבאללה. חלק מהם פורטו מעלה, וחלק יצוינו עתה, בהקשר לקושי לזהות שינוי דפוס פעולה אצל ישראל בדמות מכה מקדימה שפותחת מלחמה הכרעתית. ניתן לומר כי גישה זו אפיינה גם ישויות מדינתיות אחרות במאבקן מול אויב חזק, אולם לגישה של איראן ושל חזבאללה, יש גם היבטים ייחודיים שנמנו מעלה.

לב הטענה כאן, היא כי איראן וחזבאללה, כל ישות מזווית המבט שלה, השתכנעו כי עוצמתן המתפתחת (בדגש על דיוק רקטות לכדי טילים בחזבאללה, כמויות רקטות וטילים, כוח רציף על גבול הצפון, אספקת כטמ"מים איראניים לרוסיה ועוד) ו"טבעת האש" שהן יצרו על ישראל, הביאו להרתעת ישראל במידה כזו, שהיא נאלצה לפנות לאסטרטגיה שעיקרה (בדומה לזו שלהם), "מתחת לסף המלחמה". בעיניהם, העדויות להצלחתם היו רבות:

א. המב"ם – "ההתאהבות" של צה"ל בדפוס פעולה יוזם ולוחמני, אף שבפועל, הפעולות במב"ם השפיעו באופן מוגבל אל מול הנחישות וההסתגלות של חזבאללה להמשיך ולהתחמש (הסתגלות מרכזית – העברת ייצור הטילים המדויקים לאדמת לבנון). כך, בעוד שישראל "התאהבה" במב"ם,

מה שאיראן וחזבאללה ראו הייתה ההקפדה הישראלית להישאר מתחת לסף הסלמה ולהקפיד על כללי המשחק במשך שנים, משום שהייתה מורתעת מחציית הסף.

ב. "מבצעי ההרתעה" של צה"ל בעזה בין 2006 ל-2023, שבהם ניסה צה"ל לשלוט בהסלמה באמצעות הרתעה תוך כדי לחימה ולא ניסה להכריע. הם אמנם לא היו מול חזבאללה ואיראן, אך הדיונים סביבם והכתיבה של צה"ל על "מבצעים מוגבלים" הצביעה על המיקוד הארגוני בדפוס פעולה זה;

ג. הבנה כי צה"ל עצמו חושב שתם עידן מתקפות הפתע מתוך שגרה, וכי מלחמות מתפתחות מתוך הסלמה (סער, 2019);

ד. המאמרים והדיונים בתקשורת הישראלית על מורתעות הדדית;

ה. התנהלות ישראל מול הגרעין האיראני בצורה של פעולות חשאיות וחסינות, ללא נטילת אחריות. העדויות בשטח (בעיני איראן וחזבאללה), יצרו הבנה שלפיה ישראל נאלצה לאמץ את תפיסת המלחמה שלהן, ועתה הן נלחמות בה בתוך "אזור היתרון היחסי" שלהן (כפראפראזה על "גישת היתרון היחסי" של יצחק בן ישראל מאמצע-סוף שנות ה-90 – דחיקת האויב למרחב שבו יש לישראל יתרון טכנולוגי). ייתכן כי הבנה זו, נשענה גם על מה שמכונה בעבודת המודיעין "אפקט המראה", כאשר איש המודיעין מנתח את התנהלות האויב דרך "משקפיים" המבוססים על מכלול ערכיו ותפיסותיו. חשוב לציין כי מכיוון שמה שמוצע כאן הוא ניסיון לפענח את "התת מודע" של איראן ושל חזבאללה, קשה להוכיחו בניתוח נאומים גלויים, וספק אם אנשי המודיעין ימצאו אותו בחומרי מודיעין מסווגים.

חשוב לציין כי בשנים האחרונות הלך והתפתח הביטחון העצמי של איראן ושל חזבאללה, מסיבות של בניין כוח בכמה תחומים שצוינו מעלה בקצרה, ושל דפוסי הפעולה הישראליים שהוכיחו בעיניהם, כי ישראל מבינה את נטיית מאזן העוצמה לטובתם. לפי איתי ברון, הדבר הגיע לאחר מבצע "שומר החומות" ב-2021, לכדי הבנה חדשה כי ישראל הגיעה למצב חולשה כזה, שמאפשר יוזמה צירית שתתחיל במתקפת פתע, תמשיך למלחמה כוללת ותסתתרים בהשמדת ישראל. ברון מצטט בין היתר את רמטכ"ל חזבאללה שוכר, שאמר דברים ברוח זו באוגוסט 2022, ואת דברי איש חמאס סאלח אל-ערורי באוגוסט 2023 (ברון, 2025). לאור מתקפת הפתע של ה-7 באוקטובר, אין ספק שחמאס חשב כך, ואולי גם שוכר, אבל לא ברור אם גם נצראללה חשב כך, והוא נתפס בעיני האיראנים כמומחה לישראל. נראה כי לאור הפתעת חזבאללה ואיראן ממתקפת הפתע שיוזם סינואר, מימוש פיזי של מתקפת פתע או מכה מקדימה כתחילתה של מערכה הכרעתית, נתפסו ככל הנראה כחזון שאליו צריך להתקדם ולא כדבר בר מימוש כרגע (ראו נאום מזכ"ל חזבאללה נעים קאסם מה-8 ביולי 2025). ככל הנראה היה אצל איראן וחזבאללה שילוב של תפיסה עתידית חדשה, הכרעתית, תוך כדי המשך מימוש הגישה הקיימת, עד שהחדשה תבשיל.

ביטויים קונקרטיים אצל חזבאללה למרכזיות תפיסת ההתנגדות כפי שפורטה מעלה, ניתן לראות בנאומיו. נאום "קורי העכביש" של נצראללה במאי 2000 ביטא את תפיסתו לגבי דרך סיום העימות בעתיד באמצעות התמוטטות פנימית של החברה הישראלית (נאום בעל מאפיינים דומים אך קונקרטי יותר הוא נשא במאי 2023). דוגמה שנייה היא נאום החרטה שלו על חטיפת החיילים ביולי 2006, שהובילה בעיניו לפעולה לא פרופורציונאלית של ישראל (אם כי לא מכריעה), וחרגה מחישוביו וכנראה מתפיסת עולמו בעת קבלת ההחלטות, אך ייתכן ועודדה את ביטחונו בראייה ארוכת טווח. מה שתמך מאוד בתפיסתו כי ישראל אימצה בלית ברירה את הגישה האיראנית-חזבאללית, היה ככל הנראה תפיסת המב"ם הישראלית על מגוון האירועים בה, ובמסגרתה השמירה הישראלית הקיצונית על הכללים שהוא הגדיר של אי פגיעה בלבנונים ואי פעילות בשטח לבנון. זו המשיכה החל מה-8 באוקטובר 2023 בצורה של מערכה מוגבלת, אך תחומה משני הצדדים, כ-11 חודשים (למרות שישראל הייתה זו שהעלתה את הסף לאורכה). כל אלה "עיוורו" את נצראללה, כאשר זה נתקל במציאות שחרגה מעולם המושגים שלו, שבה צה"ל חרג מספים קודמים שהגבילו אותו, החל מקיץ 2024. קבעו זה לא אפשר לו להפנים את השינוי במדיניות ובפעולה הצבאית הישראלית שלפתע חזרה ליסודות ההיסטוריים שלה, והחלה בסדרת "מכות מקדימות" שהביאו להכרעת חזבאללה, ללא שזה פעל נגדן באגרסיביות דומה.

המושג המבטא כנראה יותר מכול את תפיסת העימות האיראנית, היא "הסבלנות האסטרטגית" של עלי ח'אמנאי. יש לה יסודות דתיים בהקשר תפיסת האורך ההיסטורי של העימות (ראו מעלה), שעל פיה הזמן הוא הנכס העיקרי שאמורה האומה שעדיין חלשה להרוויח, וכך עם הזמן, התעייפות האויב, מומנטום חיצוני ושינויים בסביבה האסטרטגית – יתרמו להעצמת עמדת איראן. ויתורים מדיניים, לדוגמה, בנושא הגרעין, אפשריים, אם נעשים בלשונו של ח'אמנאי, מתוך "גמישות

אמיצה" או "גבורה רכה" (גרינברג, 2020). ביטויים מעשיים של גישה זו הם רבים, ורובם צוינו מעלה, ואוסיף רק את השעון בטהרן הסופר את הזמן עד להתמוטטות ישראל בשנת 2040; בעבר, לאחר פגיעות ישירות או מחירים כואבים, ח'אמנאי הורה על תגובה מדודה, לא מיידית (לפעמים כמעט מתואמת), שלא תאלץ אותו להיגרר לעימות כולל, וכך אירע גם כאשר היה צריך להגיב לתקיפת ארה"ב את מתקן הגרעין בפורדו.

החזון של השמדת ישראל, נתפס ככל הנראה כתהליך מתמשך וארוך טווח, ולא הפך עדיין באיראן לתוכניות בנות מימוש. חריגה מדפוס הפעולה האיראני הקלאסי, החלה בהתקפה הישירה על ישראל באפריל 2024, שבעיני ח'אמנאי הייתה כנראה "מדרגה עצימה", כחלק מאותה תפיסה כוללת של "הרתעה תוך כדי מלחמה" שנועדה לסמן לישראל גבולות שאותם עליה לא לחצות. גם כאן, אציע כי התפיסה כי ישראל, לאור תגובותיה המוגבלות, חוששת ולכן אימצה גישה דומה, "עיוורה" את ההנהגה האיראנית אל מול המציאות שהתפתחה תוך כדי המלחמה, והקשה עליה לזהות שישראל עומדת לבצע מהלך אגרסיבי ביותר שנועד, בעיניה, לנצח את איראן באופן מובהק ('הכרעתי'). גם אם היה זיהוי של השינוי, התפיסה המקדימה הקשתה על איראן להסתגל במהירות הנדרשת. כאן ייתכן כי היו גם מרכיבים אופרטיביים יותר לעניין התפיסתי, כמו הערכת חסר של יכולות התקיפה הישראליות מול ההגנה האווירית האיראנית, הערכת יתר של יכולת הפגיעה האיראנית בבסיסי חיל האוויר וכנגזרת צמצום אפקטיביות התקיפות ועוד. ייתכן ובחודשים הראשונים של 2025 איראן ניסתה להתאים עצמה למצב של מתקפת מנע ישראלית, אך העריכה כי תוצאותיה יהיו מוגבלות וכי בסיום המערכה שתחל בהצלחה ישראלית מוגבלת, ידה של איראן תהיה על העליונה.

תקיפת חיל האוויר את מפקדת חזבאללה בייירות במבצע "סדר חדש" במסגרתה נהרג מזכ"ל חזבאללה, השייח' נצראללה, (מקור: ויקיפדיה).

סיכום ותובנות לעתיד

לשאלה מדוע לא הבינו נצראללה וח'אמנאי כי ישראל שינתה את תפיסת המלחמה שלה, ו"חזרה בזמן" לתפיסה הכרעית, המתחילה במכה מקדימה, ואם הבינו, מדוע לא הספיקו להשתנות בהתאם – יש כנראה תשובה מורכבת. סיבה אחת המוצגת כ"ברירת המחדל", היא שילוב של שני גורמים. הראשון – כשל בחישוב מאזן ההרתעה, שהביא את שני אלה לשגות בכוונותיה של ישראל גם אל מול פעולות פיזיות שלכאורה, לא נתנו מקום לפרשנות אחרת מאשר כוונה לביצוע מתקפה מכריעה. השני – כשלי מודיעין "קלאסיים" ואולי אף רשלנות מודיעינית (קשה לדעת ללא מחקר עומק של ארגוני מודיעין אלו). המצדדים בסיבה זה, נדרשים להתמודד עם השאלה מדוע האיראנים דבקו בתפיסתם כי מאזן ההרתעה נוטה לצידם למרות הכרעת חזבאללה והתפרקות סוריה של אסד.

מאמר זה ניסה לפתח מרכיב נוסף, המבוסס על תפיסת המלחמה האיראנית-חזבאללאית על מרכיביה השונים ובהם הימנעות מחציית סף שיביא למלחמה מכריעה. לפי השערה זו, ההבנה של

איראן ושל חזבאללה הייתה כי עוצמת הציר יצרה הרתעה מפני מלחמה שהביאה את ישראל לאימוץ תפיסת המלחמה האיראנית-חזבאללאית – הרתעה תוך כדי עימות מהסלמתו, תגובתיות, הדדיות ("כללי משחק") ועוד. הבנה זו, יצרה בתורה קושי להבין כי ישראל של יולי 2024–יוני 2025, שינתה את גישתה מן היסוד. גם אם איראן הבינה זאת אחרי מה שקרה לחזבאללה (ובסוריה), מציע המאמר כי התפיסה ארוכת השנים הקשתה עליה להסתגל ולהשתנות במהירות הנדרשת, קושי שתרים להפתעתה. ויתכן שיש עוד הסברים, כמו "היבריס" של נצראללה כמומחה מספר 1 של איראן לנושא ישראל, ומצבו הקוגניטיבי של המנהיג העליון של איראן בן ה-86, "תרבות השקר" הערבית שאולי הקשתה על הנהגת חזבאללה להבין את המציאות, עקב חשש זוטרים לדווח ידיעות לא נעימות, ייפוי המציאות אצל ההנהגה הצבאית האיראנית אל מול ח'אמנאי ועוד.

ועתה להמלצות. ראשית, אצטרף להצעה של אורי בר-יוסף שטען שהלקח הישראלי מהקושי האיראני להבין את מאזן ההרתעה הוא לשים מגבלות חמורות לאמונה שלנו בכושר ההרתעה, ולנסות ללמוד לעומק מה היו מקורות כשל הערכת מאזן ההרתעה האיראני (בר-יוסף, 2025).

לקח אפשרי של איראן ושל חזבאללה הוא כי נדרש לשנות את תפיסת המלחמה של הציר, וליזום מכות מקדימות בדרך למלחמות מכריעות, כפי שנראה שהתחילו לחשוב לפני המלחמה, אך לא יישמו. מצד שני, מה שקרה לחמאס ממחיש את הבעייתיות במסקנה כזו. כך או כך, ישראל צריכה להתכונן, יותר מבעבר, לפרוץ מלחמה במתקפת פתע ביוזמת אויביה, ולו כדי להחזיר את הכבוד האיראני ואף השיעי אחרי סדרת המפלול שעבר. אזכיר כי הפתעות במלחמת יום הכיפורים בכל הרמות (מתקפת פתע, מערך ההגנה האווירית, טילי ה"ט), התרחשו רק שש שנים אחרי מבצע מוקד והבסת צבא מצרים בסיני בקרבות שריון בשריון.

השלכות אפשריות לעשייה מדינית, מודיעינית ומבצעית הן רבות, וליבתן היא האפשרות לקעקע מן היסוד את תפיסת ההתנגדות – מה שקראתי לו בעבר "הכרעת שיטת הלחימה של האויב" (פינקל, 2024), בדומה לייאוש מדינות ערב מהניסיון לכבוש את ישראל באמצעות פלישה לשטחה אחרי 1973 – ייאוש של ציר ההתנגדות מהניסיון להתיש את ישראל באמצעות פרוקסי מבוססי אש מנגד, פעולות בגבולות ובחוו"ל. סדרת התבוסות שספגו איראן וחזבאללה יכולות להביא אותם לגישת פעולה אחרת, שתימנע מהאגרסיביות הישראלית ומנזקיה. מכיוון שהאויב ילמד ואולי ינסה לפתח תפיסת עימות חדשה, הרי כדי לא להפסיד ב"מירוץ הלמידה", רצוי להתחיל בהקדם לחשוב מה יהיו מסקנותיו המרכזיות מכשלונותיו, ומה כיווני ההתפתחות האפשריים שלו.

תודה למעירים: ד"ר דניאל סובלמן; תא"ל (מיל') איתי ברון, אל"ם מ', ר', תא"ל ד"ר איל פכט.

רשימת מקורות:

- ברון, איתי (2025). חמשת השלבים בהתפתחות יתיאוריית הניצחון, של אויבי ישראל. **האומה**. עמ' 32-27.
- בר-יוסף, אורי (21 ביוני 2025). "ההפתעה של איראן, עם פרופסור אורי בר-יוסף". **מוזקאסט**. עונה 5, פרק 0.
- אורי בר-יוסף (24 ביוני 2025). "כך כשלה הקונספציה האיראנית, ומה ישראל חייבת ללמוד מכך". **הארץ**.
- אלכס גרינברג (15 בדצמבר 2020). **תפיסת המהפכה של איראן והשלכות הממד האידיאולוגי על הסיכויים ל"עיסקה כוללת" עם המשטר**. JISS.
- הנסון, ויקטור דיוויס (2020). **נצחון המערב**. שיבולת.
- משרד ראש הממשלה (17 בספטמבר 2024). הודעה מלשכת ראש הממשלה, בנושא עדכון הקבינט המדיני-ביטחוני – חרבות ברזל.
- סער, עמית (מרץ 2019). "כיצד מתחילה מלחמה שאיש לא רוצה בה: בירור תופעת ההסלמה הלא מתוכננת". **עיונים בביטחון לאומי**. המכללה לביטחון לאומי.
- פינקל, מאיר (יולי 2024). "לאור מלחמת 'חרבות ברזל' – הרובד הצבאי של תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל". **בין הקטבים**, גיליון 41, עמ' 117-128.
- ר' (אוגוסט 2025). "הן עם לְבָדָד וְשָׁפָן וְבָגִים לֹא יִתְחַשֵּׁב – ניתוח של קווי הדמיון בין התרבויות האסטרטגיות של ישראל ושל הרפובליקה האסלאמית של איראן". **בין הקטבים**, גיליון 44, עמ' 13-32.

- Eisenstadt, Michael (2015). The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran: Religion, Expediency, and Soft Power in an Era of Disruptive Change. Middle East Studies at the Marine Corps University. **MES Monographs No. 7.**
- Grinberg, Alex (2012). **The Concept of Deterrence in Arab and Muslim Thought – Iran.** *IDC Herzliya.*
- Sobelman, Daniel (2025). **Axis of Resistance: Asymmetric Deterrence and Rules of the Game in Contemporary Middle East Conflicts.** *State University of New York Press.*